

ТЕМА 2

НОРМОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ВИД ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мета: розкрити сутність, зміст та особливості нормотворчої діяльності як виду юридичної діяльності з позицій природно-правового підходу до праворозуміння.

План:

1. Правова нормотворча діяльність як вид юридичної діяльності.
2. Поняття нормотворчої діяльності (нормотворчості).
3. Суб'єкти нормотворчої діяльності. Нормотворча компетенція.
4. Результат нормотворчої діяльності.
5. Принципи нормотворчості.
6. Функції нормотворчої діяльності.
7. Систематизація законодавства: поняття, форми, види.
8. Нормотворчий процес. Стадії нормотворчого процесу.
9. Види нормотворчої діяльності.

Перелік ключових термінів і понять: нормотворча діяльність, правотворчість, законотворчість, нормоутворення, нормотворча компетенція, джерело (форма) права, нормативно-правовий акт, систематизація законодавства, кодифікація, інкорпорація, консолідація, нормотворчий процес, референдна нормотворчість, принципи нормотворчості.

1. Правова нормотворча діяльність як вид юридичної діяльності

Нормотворча діяльність є одним із найважливіших видів юридичної діяльності, через яку відбувається формування та вдосконалення правової системи суспільства. Юридична діяльність загалом охоплює різні форми реалізації права, зокрема правотворчу, правозастосовну та правоохоронну.

У контексті природно-правового підходу нормотворча діяльність має особливе значення, оскільки розглядається не просто як формальний процес

створення правових норм, а як діяльність, спрямована на виявлення, формалізацію та закріплення природних прав людини, принципів справедливості та рівності. Вона виступає інструментом перетворення природного права на позитивне.

Особливістю нормотворчої діяльності є те, що вона:

- має офіційний державно-владний характер;
- здійснюється уповноваженими суб'єктами;
- спрямована на встановлення, зміну або скасування правових норм;
- відбувається в особливому процедурному порядку;
- має результатом юридично обов'язкові правила поведінки.

2. Поняття нормотворчої діяльності (нормотворчості)

Нормотворча діяльність (нормотворчість) – це офіційна діяльність уповноважених суб'єктів, що спрямована на формування, зміну чи скасування правових норм шляхом розробки та прийняття нормативно-правових актів.

Співвідношення понять:

Нормотворчість – найширше поняття, що охоплює діяльність зі створення не лише правових, а й інших соціальних норм (моральних, корпоративних тощо).

Правотворчість – діяльність зі створення правових норм, їх зміни та скасування. У контексті природно-правового підходу правотворчість розглядається як процес формалізації природного права.

Законотворчість – найвужче поняття, що стосується лише створення законів як нормативно-правових актів вищої юридичної сили.

Відмінність нормотворчості від нормоутворення:

Нормоутворення – це стихійний, об'єктивний процес формування соціальних норм у суспільстві внаслідок повторюваних суспільних відносин.

Нормотворчість – це цілеспрямована, свідома діяльність уповноважених суб'єктів з формалізації правових норм.

З позицій природно-правового підходу, нормоутворення можна розглядати як формування норм природного права, що випливають із самої природи людини, а нормотворчість – як процес їх формального закріплення в позитивному праві.

3. Суб'єкти нормотворчої діяльності. Нормотворча компетенція

Суб'єкти нормотворчої діяльності:

1. Держава в особі:

- Парламенту (законодавча нормотворчість);
- Глави держави (президентська нормотворчість);
- Уряду та інших органів виконавчої влади (підзаконна нормотворчість);
- судових органів (судова нормотворчість, характерна, наприклад, для англо-американської правової системи).

2. Органи місцевого самоврядування (локальна нормотворчість).

3. Народ безпосередньо шляхом референдуму (референдна нормотворчість).

4. Недержавні організації та установи (корпоративна нормотворчість).

Нормотворча компетенція – це законодавчо визначене коло повноважень суб'єкта на здійснення нормотворчої діяльності, що включає:

- предметну сферу (які питання можуть регулюватися);
- територіальні межі дії актів;
- види актів, які можуть прийматися;
- процедурні особливості прийняття.

У природно-правовому контексті важливо підкреслити, що нормотворча компетенція має підпорядковуватись ідеям природного права і справедливості, а не лише формальним вимогам законодавства.

4. Результат нормотворчої діяльності

Безпосереднім результатом нормотворчої діяльності є нормативно-правовий акт або інше джерело права, що містить юридичні норми.

Джерело (форма) права – це спосіб зовнішнього прояву юридичних норм, що надає їм загальнообов'язкового значення.

Види джерел (форм) права:

1. *Нормативно-правовий акт* – офіційний письмовий документ, прийнятий уповноваженим органом держави, що містить норми права. Це основне джерело права в романо-германській правовій системі.

– закони;

– підзаконні акти.

2. *Судовий прецедент* – судові рішення у конкретній справі, що набуває значення загальнообов'язкового правила для вирішення аналогічних справ. Основне джерело в англосаксонській правовій системі.

3. *Правовий звичай* – правило поведінки, що склалося в результаті багаторазового повторення і санкціоноване державою.

4. *Нормативний договір* – угода між суб'єктами правовідносин, що містить загальнообов'язкові правила поведінки (міжнародні договори, колективні договори).

5. *Правова доктрина* – наукові праці видатних вчених-юристів, що використовуються при вирішенні юридичних питань.

6. *Релігійні тексти* – джерела права в релігійних правових системах.

У світлі природно-правового підходу важливо зазначити, що всі ці джерела повинні відповідати принципам природного права, справедливості та загальнолюдським цінностям.

5. Принципи нормотворчості

Принципи нормотворчості – це основоположні ідеї, керівні начала, на яких будується нормотворча діяльність. З позицій природно-правового підходу особливо важливими є:

1. *Гуманізм* – спрямованість нормотворчості на захист прав і свобод людини, визнання людини найвищою цінністю. Це центральний принцип з точки зору природного права.

2. *Демократизм* – участь народу в нормотворчому процесі безпосередньо чи через представницькі органи.

3. *Гласність* – відкритість нормотворчого процесу для громадського обговорення та контролю.

4. *Законність* – відповідність нормотворчої діяльності конституції та законодавству, дотримання процедур.

5. *Науковість* – використання наукових досягнень та методів при розробці нормативно-правових актів.

6. *Системність* – узгодженість нормативно-правових актів між собою, відсутність колізій та прогалин.

7. *Техніко-юридична досконалість* – дотримання правил юридичної техніки, чіткість та зрозумілість формулювань.

8. *Професіоналізм* – залучення кваліфікованих фахівців до нормотворчого процесу.

Відповідно до природно-правового підходу, ці принципи мають забезпечувати відповідність позитивного права природному праву, закріплювати природні права людини та сприяти справедливості.

6. Функції нормотворчої діяльності

Функції нормотворчої діяльності – це основні напрями впливу нормотворчості на суспільні відносини:

1. *Первинне регулювання суспільних відносин* – створення нових правових норм для відносин, що раніше не регулювалися правом.

2. *Оновлення законодавства* – зміна або скасування застарілих норм, прийняття нових актів відповідно до потреб суспільного розвитку.

3. *Усунення прогалин та колізій* – заповнення прогалин у праві та усунення суперечностей між правовими нормами.

4. *Систематизація законодавства* – упорядкування та вдосконалення нормативно-правової бази.

5. *Інтегративна функція* – узгодження національного законодавства з міжнародними правовими стандартами та природним правом.

У контексті природно-правового підходу особливе значення має функція гармонізації позитивного права з природним, забезпечення відповідності законодавства ідеям справедливості та природних прав людини.

7. Систематизація законодавства: поняття, форми, види

Систематизація законодавства – це діяльність з упорядкування та вдосконалення нормативно-правових актів, приведення їх до певної внутрішньої узгодженості шляхом створення єдиних нормативних комплексів.

Форми систематизації:

1. *Інкорпорація* – упорядкування нормативно-правових актів без зміни їх змісту (зовнішня обробка) через об'єднання у збірники чи зібрання в хронологічному, алфавітному чи іншому порядку.

Види:

– офіційна (здійснюється уповноваженими органами);

– неофіційна (здійснюється науковими установами, видавництвами).

2. *Консолідація* – об'єднання кількох нормативно-правових актів з одного питання в єдиний укрупнений акт без зміни їх змісту.

3. *Кодифікація* – створення нового, єдиного, логічно цілісного нормативно-правового акта шляхом глибокої і всебічної переробки чинного законодавства.

Види:

– загальна (Конституція);

- галузева (кодекси);
- спеціальна (закони, що регулюють певний інститут права).

4. *Облік нормативно-правових актів* – збирання, фіксація та зберігання нормативно-правових актів з метою їх швидкого пошуку та використання.

З позицій природно-правового підходу систематизація законодавства має не лише техніко-юридичне значення, але й сприяє узгодженню позитивного права з принципами природного права, забезпечує його доступність і зрозумілість для громадян.

8. Нормотворчий процес. Стадії нормотворчого процесу

Нормотворчий процес – це сукупність послідовних, юридично значущих дій, спрямованих на створення, зміну або скасування нормативно-правових актів.

Стадії нормотворчого процесу:

1. Передпроектна стадія:

- виявлення потреби в нормативно-правовому регулюванні;
- аналіз суспільних відносин, що потребують правового регулювання;
- прогнозування та планування нормотворчої діяльності;
- прийняття рішення про підготовку проекту.

2. Проектна стадія:

- створення робочої групи;
- розробка концепції нормативно-правового акту;
- підготовка тексту проекту;
- внутрішнє візування проекту.

3. Стадія публічного обговорення:

- винесення проекту на громадське обговорення;
- експертиза проекту (правова, антикорупційна, екологічна тощо);
- доопрацювання проекту з урахуванням результатів обговорення та експертиз.

4. Розгляд проекту уповноваженим органом:

- внесення проекту на розгляд;
- обговорення проекту (читання у парламенті);
- внесення поправок.

5. Прийняття нормативно-правового акту:

- голосування за проект;
- підписання уповноваженою особою;
- присвоєння реєстраційного номера.

6. Набуття чинності:

- офіційне оприлюднення;
- набуття юридичної сили відповідно до встановлених термінів.

З точки зору природно-правового підходу, особливого значення набуває стадія громадського обговорення, яка забезпечує врахування природних прав людини та принципів справедливості.

9. Види нормотворчої діяльності

За юридичною силою нормативно-правових актів:

1. *Законотворчість* – діяльність з прийняття законів як актів вищої юридичної сили.

- конституційна законотворчість;
- звичайна законотворчість.

2. *Підзаконна нормотворчість* – діяльність з прийняття підзаконних нормативно-правових актів.

- президентська;
- урядова;
- відомча;
- місцева.

За суб'єктами нормотворчості:

1. *Парламентська* – здійснюється законодавчим органом.

2. *Президентська* – здійснюється главою держави.
 3. *Урядова* – здійснюється урядом.
 4. *Відомча* – здійснюється міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади.
 5. *Муніципальна* – здійснюється органами місцевого самоврядування.
 6. *Локальна* – здійснюється підприємствами, установами, організаціями.
 7. *Референдна* – здійснюється безпосередньо народом.
- За способом формування норм права:*
1. *Встановлення* – первинне закріплення нових правових норм.
 2. *Зміна* – внесення змін і доповнень до чинних нормативно-правових актів.
 3. *Скасування* – припинення дії нормативно-правових актів.
 4. *Систематизація* – упорядкування чинних нормативно-правових актів

Природно-правовий підхід акцентує увагу на тому, що всі види нормотворчої діяльності повинні відповідати ідеям природного права, справедливості та рівності. Найвищу легітимність у цьому контексті має референдна нормотворчість як безпосереднє вираження волі народу.

Висновки

Нормотворча діяльність є фундаментальним видом юридичної діяльності, що забезпечує формування та вдосконалення правової системи суспільства. У межах природно-правового підходу нормотворчість виступає не просто як формальний процес створення правових норм, а як діяльність, спрямована на виявлення, визнання та закріплення природних прав людини.

Основні висновки щодо нормотворчої діяльності:

1. Нормотворчість є складною, багатоаспектною юридичною діяльністю, що здійснюється уповноваженими суб'єктами для регулювання суспільних відносин.

2. У співвідношенні понять «нормотворчість», «правотворчість» і «законотворчість» перше є найширшим, а останнє – найвужчим.

3. Нормотворча діяльність підпорядковується системі принципів, серед яких з точки зору природно-правового підходу особливе значення мають гуманізм та демократизм.

4. Результатом нормотворчості є різні джерела (форми) права, які повинні відповідати природно-правовим принципам справедливості та рівності.

5. Систематизація законодавства виступає важливим інструментом удосконалення правової системи, забезпечуючи її узгодженість та доступність.

6. Нормотворчий процес є впорядкованою послідовністю дій, що забезпечує якість та легітимність прийнятих нормативно-правових актів.

7. Різноманітність видів нормотворчості відображає складність правової системи та забезпечує всебічне правове регулювання суспільних відносин.

Відповідно до природно-правового підходу, ефективна нормотворча діяльність має бути спрямована на гармонізацію позитивного права з природним, забезпечуючи закріплення та реалізацію природних прав і свобод людини як найвищої цінності.

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте сутність нормотворчої діяльності як виду юридичної діяльності з позицій природно-правового підходу.

2. У чому полягає відмінність між поняттями «нормотворчість», «правотворчість» і «законотворчість»? Як співвідносяться поняття «нормотворчість» та «нормоутворення»?

3. Охарактеризуйте основних суб'єктів нормотворчої діяльності та розкрийте поняття нормотворчої компетенції.

4. Які основні джерела (форми) права є результатом нормотворчої діяльності? Наведіть їх характеристику.

5. Розкрийте зміст принципів нормотворчості. Яке значення має принцип гуманізму в контексті природно-правового підходу?

6. Які основні функції виконує нормотворча діяльність у правовій системі суспільства?

7. Охарактеризуйте основні форми систематизації законодавства. Чим відрізняється кодифікація від інкорпорації?

8. Опишіть стадії нормотворчого процесу. Яка роль громадського обговорення у забезпеченні відповідності позитивного права природному?

9. Охарактеризуйте види нормотворчої діяльності за юридичною силою нормативно-правових актів та за суб'єктами нормотворчості.

10. Яке значення має природно-правовий підхід у розумінні сутності та принципів нормотворчої діяльності?

Тести для самоконтролю:

1. *Яке з понять є найширшим?*

- а) законотворчість;
- б) нормотворчість;
- в) правотворчість;
- г) нормоутворення.

2. *Стихійний, об'єктивний процес формування соціальних норм у суспільстві внаслідок повторюваних суспільних відносин – це:*

- а) нормотворчість;
- б) правотворчість;
- в) нормоутворення;
- г) законотворчість.

3. *Який вид систематизації передбачає створення нового, єдиного, логічно цілісного нормативно-правового акту?*

- а) інкорпорація;
- б) консолідація;
- в) кодифікація;
- г) облік.

4. Який принцип нормотворчості передбачає спрямованість на захист прав і свобод людини та визнання людини найвищою цінністю?

- а) законність;
- б) гуманізм;
- в) системність;
- г) демократизм.

5. Офіційний письмовий документ, прийнятий уповноваженим органом держави, що містить норми права – це:

- а) правовий звичай;
- б) судовий прецедент;
- в) нормативно-правовий акт;
- г) нормативний договір.

6. Які суб'єкти не наділені нормотворчою компетенцією?

- а) парламент;
- б) органи місцевого самоврядування;
- в) громадяни індивідуально;
- г) народ через референдум.

7. Яка функція нормотворчої діяльності полягає в усуненні суперечностей між правовими нормами?

- а) первинне регулювання суспільних відносин;
- б) оновлення законодавства;
- в) усунення прогалин та колізій;
- г) систематизація законодавства.

8. Який вид нормотворчості здійснюється безпосередньо народом?

- а) локальна;
- б) референдна;
- в) парламентська;
- г) муніципальна.

9. Яка стадія нормотворчого процесу передбачає експертизу проекту нормативно-правового акту?

- а) проектна стадія;
- б) стадія публічного обговорення;
- в) розгляд проекту уповноваженим органом;
- г) набуття чинності.

10. Який спосіб формування норм права передбачає припинення дії нормативно-правових актів?

- а) встановлення;
- б) зміна;
- в) скасування;
- г) систематизація.

Практичні завдання:

1. Оберіть два різні суб'єкти нормотворчості (наприклад, парламент і місцеве самоврядування) та проведіть порівняльний аналіз їх нормотворчої діяльності за такими критеріями: обсяг компетенції, процедура прийняття актів, юридична сила актів, форми контролю за нормотворчою діяльністю.

2. Проведіть правову експертизу будь-якого чинного нормативно-правового акту (закону, постанови уряду, наказу міністерства тощо) на відповідність принципам нормотворчості. Визначте, чи відповідає акт принципам гуманізму, демократизму, законності, системності та техніко-юридичної досконалості. Надайте обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення цього акту.

3. Розробіть проект нормативно-правового акту місцевого самоврядування з актуальної проблеми (наприклад, щодо благоустрою територій, організації дозвілля молоді, захисту навколишнього середовища тощо). Пройдіть усі стадії нормотворчого процесу: визначте проблему, розробіть концепцію акту, підготуйте проект тексту, обґрунтуйте необхідність його прийняття, проведіть умовну експертизу та внесіть відповідні корективи.

4. Проаналізуйте один із кодексів (Цивільний, Кримінальний тощо) як результат кодифікації законодавства. Визначте його структуру, принципи побудови, внутрішню логіку, наявність колізій та прогалин. Запропонуйте

шляхи вдосконалення обраного кодексу з урахуванням принципів природно-правового підходу.

5. Оберіть певну сферу правового регулювання (наприклад, трудові відносини, захист прав споживачів, екологічне право тощо) та проаналізуйте чинне законодавство на предмет наявності колізій та прогалин. Визначте не менше трьох колізій та прогалин, запропонуйте шляхи їх усунення через внесення змін до відповідних нормативно-правових актів. Обґрунтуйте свої пропозиції з позицій природно-правового підходу.

Теми доповідей для презентації на практичному занятті:

1. Нормотворча діяльність в контексті природно-правової концепції: теоретичні та практичні аспекти.

2. Співвідношення природного і позитивного права в нормотворчій діяльності: проблеми гармонізації.

3. Принцип гуманізму в нормотворчій діяльності: теорія та практика реалізації.

4. Референдна нормотворчість як форма прямої демократії: переваги та недоліки.

5. Лобіювання в нормотворчій діяльності: правові механізми та проблеми регулювання.

6. Експертиза законопроектів як інструмент забезпечення якості нормативно-правових актів.

7. Техніко-юридичні вимоги до нормативно-правових актів: проблеми дотримання та шляхи вдосконалення.

8. Нормотворча діяльність органів місцевого самоврядування: проблеми та перспективи розвитку.

9. Роль громадськості в нормотворчому процесі: форми участі та правові гарантії

10. Цифровізація нормотворчої діяльності: сучасні тенденції та перспективи

Ситуативні задачі:

1. Міська рада міста Н. прийняла рішення «Про встановлення місцевого збору за в'їзд автотранспорту в центральну частину міста» з метою розвантаження центру від заторів та покращення екологічної ситуації. У рішенні передбачалися ставки збору, порядок його сплати, відповідальність за ухилення від сплати збору.

Через місяць після набрання рішенням чинності обласна прокуратура звернулася до адміністративного суду з позовом про визнання рішення міської ради незаконним. На думку прокуратури, міська рада перевищила свої повноваження, оскільки встановлення загальнодержавних та місцевих податків і зборів згідно з Конституцією та Податковим кодексом належить до виключної компетенції парламенту.

Чи має міська рада нормотворчу компетенцію щодо встановлення місцевих зборів? Які принципи нормотворчості були порушені (якщо були) при прийнятті цього рішення? Як співвідносяться в даному випадку місцева та загальнодержавна нормотворча компетенція? Яке рішення має прийняти суд? Обґрунтуйте з позицій природно-правового підходу.

2. У ході судового розгляду справи щодо розподілу майна після розірвання шлюбу виникло питання про правовий статус ембріонів, які були створені подружжям за допомогою допоміжних репродуктивних технологій (кріоконсервація) та зберігалися в медичному закладі. Чоловік вимагав знищення ембріонів, а дружина наполягала на їх збереженні для можливого використання в майбутньому.

Суд зіткнувся з проблемою відсутності в законодавстві норм, які б регулювали правовий статус кріоконсервованих ембріонів та порядок вирішення спорів щодо них. У Сімейному кодексі, Цивільному кодексі та спеціальних законах із питань репродуктивних технологій відповідні норми відсутні.

Яким чином суд має вирішити цю справу за відсутності відповідних правових норм? Які способи подолання прогалин у праві можуть бути застосовані в цій ситуації? Які суб'єкти нормотворчості повинні ініціювати

врегулювання цієї прогалини? Запропонуйте проект нормативного положення, яке б регулювало подібні відносини, з урахуванням природно-правового підходу.

3. Громадянин П. звернувся до суду з позовом проти державного органу, оскаржуючи відмову у наданні йому публічної інформації. Відмова була обґрунтована тим, що запитувана інформація містить конфіденційні дані про третіх осіб і не може бути надана без їх згоди згідно зі статтею 7 Закону «Про захист персональних даних».

У позові громадянин П. посилався на статтю 6 Закону «Про доступ до публічної інформації», згідно з якою інформація про розпорядження бюджетними коштами не може бути обмежена в доступі, навіть якщо вона містить персональні дані, за винятком випадків, передбачених законом.

Суд виявив колізію між нормами двох законів: один забороняє розголошення персональних даних без згоди суб'єкта даних, інший гарантує доступ до інформації про використання бюджетних коштів.

Яким чином повинна бути вирішена колізія між нормами цих законів? Які правила подолання колізій можуть бути застосовані в цій ситуації? Як повинен вчинити нормотворчий орган для усунення виявленої колізії? Сформулюйте пропозицію щодо внесення змін до законодавства для усунення цієї колізії з позицій природно-правового підходу.

4. Міністерство енергетики розробило проєкт постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку будівництва вітроелектростанцій», який регламентував процедуру розміщення вітрових електростанцій. Проєкт постанови був оприлюднений на офіційному веб-сайті міністерства для громадського обговорення терміном на 10 днів.

Громадська організація «Зелена енергія» звернулася до Міністерства з вимогою продовжити термін громадського обговорення до 30 днів, мотивуючи це тим, що проєкт зачіпає інтереси значної кількості громадян та містить складні технічні питання, які потребують ретельного вивчення. Крім того,

організація вказала на необхідність проведення громадських слухань у регіонах, де планується розміщення вітроелектростанцій.

Міністерство відмовило в задоволенні вимог громадської організації, пославшись на терміновість прийняття постанови та формальне дотримання мінімальних вимог законодавства щодо громадського обговорення (не менше 10 днів).

Чи були порушені принципи нормотворчості в цій ситуації? Яке значення має громадська участь у нормотворчому процесі з точки зору природно-правового підходу? Які правові механізми забезпечення ефективної участі громадськості в нормотворчому процесі повинні бути передбачені?

5. У державі Н. діє понад 20 законів та близько 100 підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері охорони здоров'я. Багато з цих актів приймалися в різний час, часто суперечать один одному, містять застарілі положення або дублюють один одного. Це створює значні труднощі для правозастосування та захисту прав пацієнтів.

Уряд ініціював проект систематизації законодавства у сфері охорони здоров'я. Виникла дискусія щодо форми такої систематизації: частина експертів підтримує ідею розробки Медичного кодексу, інші пропонують обмежитися консолідацією найважливіших законів, треті вважають достатнім здійснити офіційну інкорпорацію чинного законодавства.

Яка форма систематизації законодавства найбільш доцільна в цій ситуації? Які переваги та недоліки має кожна із запропонованих форм систематизації? Які принципи та критерії повинні бути покладені в основу систематизації законодавства про охорону здоров'я з позицій природно-правового підходу?

Додаткова література:

1. Биля-Сабадаш І. О., Суходубова І. В. Принцип обґрунтованості нормотворчої діяльності: загальнотеоретична характеристика та нормативно-правове закріплення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 24–30.

2. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів /М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.; За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2002. 432 с.

3. Ковальський В. С., Козінцев І. П. Правотворчість: теоретичні та логічні засади. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 192 с.

4. Кодифікація законодавства України: теорія, методологія, техніка / Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик, Л. М. Горбунова, М. О. Теплюк, Л. В. Гульченко, В. І. Риндюк; За заг. ред. О. І. Ющика. Київ : Парламентське вид-во, 2007. 208 с.

5. Нормотворча діяльність: Збірник нормативно-правових актів та методичних рекомендацій. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2001. 288 с.

6. Пасічна І. О. Законотворчість, нормотворчість та правореалізація : навчальний посібник. Полтава : ПолтНТУ, 2019. 113 с.

7. Попова О. В. Нормотворчий процес та правозастосування : навчальний посібник. Київ : НУБіП України, 2022. 168 с.

8. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>

9. Риндюк В. І. Нормотворча діяльність : навчально-методичний посібник. Київ : КНЕУ, 2009. 168 с.

10. Сердюк І. А. Методологічний аналіз інтерпретацій поняття «правотворчість». *Науковий вісник ДДУВС*. 2017. № 2. С. 69–78.

11. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

12. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.